

SLAVOLJUB ĐINĐIĆ

BORISAV STANKOVIĆ I JAKUB KADRI

(Književni proces kao refleks sličnih društvenih situacija)

Opšte zakonomernosti razvitka umetničke literature koje se ispoljavaju pri uporednom izučavanju nacionalnih književnosti kroz njihov društveno-istorijski razvoj pokazuju da se u istoriji svetske umetničke literature odražava jedinstvo svetskog istorijskog procesa. Istorija svetske literature uključuje u sebe raznovrsne i sveobuhvatne veze koje se javljaju u raznim istorijskim etapama i uzajamno obogaćuju nacionalne književnosti u procesu njihovog razvitka. Mnogobrojne veze među nacionalnim književnostima mogu se svesti na dva osnovna tipa: veze do kojih se dolazi kontaktima, odnosno direktnim uticajima, i veze uslovljene istorijskom sličnošću literarnih procesa.¹ Postoje, dakle, mnogobrojni slučajevi kada se do sličnih pojava u književnosti raznih naroda ne dolazi kontaktom, već samostalnim razvojem na sličnoj istorijskoj osnovi, ponekada i u različitom vremenu.

Pri poređenju dvaju pisaca koji pripadaju različitim narodima obično se ispituje njihov međusobni uticaj, to jest mogućnost postojanja uticaja jednog pisca na drugog. Ovakva istraživanja, uostalom, ne pripadaju samo komparativnoj književnosti već se uticaji i međusobna delovanja pojedinih pisaca svestrano ispituju i u okvirima svake nacionalne književnosti, a istorija jedne nacionalne književnosti ne bi se mogla zamisliti bez proučavanja takvih odnosa.

Ima, međutim, književnosti koje su se razvijale u susedstvu, u kojima su se u bliskim periodima javljali određeni književni po-

¹ И. Г. Неупокоева, **Некоторые вопросы изучения взаимосвязей и взаимодействия национальных литератур**, in: *Взаимосвязи и взаи-*

модействие национальных литератур, Изд. Академии наук СССР, Москва 1960, p. 21.

kreći i pravci, ali koje su čudnom igrom slučaja ostajale jedna drugoj tuđe. Takav je slučaj sa turskom i srpskom književnošću. Iako se obe razvijaju u istom geografskom regionu, iako istorijska zbivanja srpski i turski narod dovode u neposrednu vezu, srpska i turska književnost prolaze jedna kraj druge bez gotovo ikakvih međusobnih dodira. Štaviše, i poznanstva srpskih čitalaca sa turskom literaturom, odnosno turskih sa srpskom, retka su i do njih se dolazi više stihijno i slučajno nego što su plod sistematičnog rada. Međusobni uticaji turske i srpske literature svode se, pre svega, na folklor, na narodnu i usmenu književnost, ali su i ove veze do danas veoma malo izučene i teško bi bilo uopštavati bilo kakav zaključak o njima.

Druga vrsta eventualne veze, daleko evidentnije, bila bi tursko leksičko blago u srpskohrvatskom jeziku, u kome je broj turcizama neobično velik, te se u pojedinim delima, naročito starijih pisaca iz pojedinih regiona, sreću funkcionalno upotrebljeni mnogi turcizmi (S. Sremac, I. Andrić i dr.). Bilo je, čak, pojedinih pisaca koji su u izvesnoj fazi svoga stvaralaštva težili orijentalnom ambijentu i orijentalizaciji svojih dela. Takav je slučaj sa srpskim pesnikom XIX veka Jovanom Ilićem (1823—1901). U njegovoj lirici ima pesama koje se i temom, a donekle i izrazom vezuju za orijentalnu, odnosno tursku sredinu.² Međutim, ovo interesovanje novijih pisaca za Istok, a naročito pesnikâ, sve više se gubi, te već Vojislav Ilić, sin pomenutog pesnika, ostvaruje u srpskoj lirici veliki preokret i orijentiše se u drugom pravcu. Pesnici iz generacije koja je sledila Vojislava Ilića u potpunosti prekidaju sa tradicijom podržavanja Istoku koja je bila, ako ne u modi, a ono bar popularna kod njihovih prethodnika. Valja, međutim, i ovde napomenuti da interesovanje za Orijent (konkretno za turski orijent) nije kod svih pisaca nastajalo direktno, zbog same blizine Turske i živih međusobnih veza Srba i Turaka kroz XIX vek, već da i neki, naročito obrazovaniji pesnici (J. Jovanović-Zmaj) primaju uticaj preko nemačke poezije, odnosno pod uticajem Getea i još više njegovih imitatora, na šta je ukazao u svom delu J. Skerlić.³

*
**

Posle izloženog, teško je verovati da bi se i kod novijih srpskih i turskih pisaca moglo govoriti o međusobnom uticaju ili sličnosti njihovih dela. Ali pri dubljem izučavanju proze turskog romanopisca Jakuba Kadrija Karaosmanoglua (1889—1974) i srpskog pripovedača i romansijera Borisava Stankovića (1876—1927), pada u oči, pre svega, izvesna melanholična nota u slikanju starih porodica

² Bliže o tome cf.: S. Đinđić, *Romantik Bir Sırp Şairi Üzerindeki Türk Orientalizmi Etkileri*, XI TD Kurultayında Okunan BİLİMSEL

BİLDİRİLER'DEN, Ankara 1968, pp. 233—38.

³ Jovan Skerlić, *Omladina i njena književnost*, Beograd 1906.

i njihovog propadanja. Oba pisca opisuju, čak, sasvim slične vidove tog propadanja, odnosno u delima i jednog i drugog književnika nailazimo na iste nevolje i teškoće koje stižu i prate njihove junake. Celokupan književni opus Borisava Stankovića, ili bar njegova značajnija dela, manje-više, je prožet ovom temom. Napomenimo da se motivi koji nas interesuju kod turskog romanopisca najbolje sagledavaju u njegovim ranim romanima »Konak za izdavanje (Kiralik Konak, 1920) i »Nur Baba« (1922). U prvom romanu treba istaći propadanje jedne stare istanbulske porodice i besperspektivnost njenih predstavnika, a u drugom dekadenciju, raspusnost i razvrat posebne, zatvorene sredine, koja se krila pod plaštom religioznosti. Ostaje nam da ukažemo na bliskost navedene pojave i nekih drugih motiva kod ova dva pisca, kao i na činioce koji su tu bliskost u slikanju usloveli.

Vranje, gradić u južnoj Srbiji, ostalo je u turskim rukama i posle stvaranja Miloševe Srbije. Sve do 1878. godine ovaj gradić pripadao je Osmanskom Carstvu. Tek kada je Srbija, posle srpsko-turskog rata 1877—1878. godine berlinskim kongresom, dobila teritorijalno proširenje, Vranje se našlo u njenim granicama. Iako je već 1455. godine čitavo vranjsko područje potpalo pod osmansku upravu, Vranje je i dalje igralo značajnu ulogu. Već krajem XV veka postalo je središte vilajeta da bi se kasnije razvilo u varoško naselje istočnjačko-balkanskog tipa i postalo središte vranjskog kadiluka.⁴ Zahvaljujući svom položaju i dobrim vezama, Vranje je, naročito u XIX veku, doživelo ekonomski procvat. U njemu se razvio sloj trgovaca i posednika, čorbadžija i hadžija, koji po svom načinu života i ekonomskom položaju nimalo nije zaostajao za samim Turcima. Jasno je da se život u Vranju, doklegod je ono bilo pod turskom vlašću, morao razvijati na sličan način kao i život u turskim gradovima. I pored toga što život u jednoj nevelikoj balkanskoj varoši nije mogao biti isti kao život u Istanbulu, prestonici Osmanskog Carstva, nesumnjivo je da je bilo dosta zajedničkih crta. Vranje je, naime, sve do Borisava Stankovića bilo deo Osmanskog Carstva, pa je i društveni život sa svojim normama i regulama bio sastavni deo društva u Osmanskom Carstvu i, prema tome, odvijao se zajedno, ili, kao srpska i balkanska varijanta, uporedo sa turskim društvom. Ni hadžijsko-čorbadžijski sloj po načinu života nimalo ne zaostaje za svojim gospodarima (ako uzmemo u obzir odgovarajuću relaciju — Istanbul kao prestonicu, Vranje kao provinciju). To se ogledalo naročito u odevanju, tipu bogataških kuća, pukućstvu, načinu govora, privređivanju i sl. Sem verskih, gotovo da nije bilo različitih elemenata u etničkom šarenilu Vranja pod Turcima. A Borisav Stanković je, kao što je poznato, slikao baš ono staro-varoško, patrijarhalno Vranje. I sâm je rođen u »tursko« vreme,

⁴ *Hadži Kalfa ili Čatib Čelebija, turski geograf XVII veka o Balkan-*

skom poluostrvu, preveo St. Novaković, Beograd 1892, p. 42.

za koje je sačuvao sve svoje simpatije; nije voleo novo Vranje, sedište okruga, koje iz osnova menja urbanističku fizionomiju, čuvanu tokom nekoliko vekova, i strukturu društva. Našem piscu su trenuci iz detinjstva i dečaštva ostali najupečatljiviji; celog života nosio je sećanja na njih, te je u vremenu dubokih društveno-ekonomskih promena koje su zahvatile novooslobođene krajeve, sa podvučenom notom sete, opisivao i idealizovao ono staro »tursko« vreme i kao da nije želeo da osluškuje što se novo zbiva. Zato su njegovi junaci tražili užitka u staroj turskoj pesmi, koju pisac beleži u približno originalnom obliku. Tako, raspoloženi hadži-Toma želi da čuje »tešku i staru pesmu«, ili bar samo njen kraj (»Koššana«):

Utansana baba ġeldi
Ojan, ojan, maz
O jansana an'n ġeldi
Ojan, ojan, maz⁵

ili Mitke dok se priseća starih, srećnih vremena kada je trgovao po turskim gradovima:

Raf istinde on alma
Beš i al beš i alma.⁶

Kada je Vranje, nakon oslobođenja, izgubilo svoj ekonomski značaj, a imućniji društveni sloj počeo naglo da propada, bilo je žitelja Vranja koji se nimalo nisu obradovali oslobođenju i novoj Srbiji; bežali su u Tursku ili su, bar, čuvali uspomenu na staro, tursko vreme. Tako će isti hadži Toma u jednom trenutku nemirena sa stanjem stvari u novim uslovima života reći kmetu Arsi: *»Eto ti tvoja Srbija! A za vreme Husein-paše takve su se na četiri konja čerečile. A sad? Ciganima carstvo došlo! Zar ja ovo da dočekam?«*

*
**

Jedna epizoda iz romana »Konak za izdavanje« Jakuba Kadrija neobično je slična po svojoj suštini epizodi iz romana »Nečista krv« Borisava Stankovića. Reč je o ocu, predstavniku višeg sloja, koji svoju kćer Senihu udaje, odnosno koji je prodaje skorojeviću s boljim materijalnim mogućnostima. Ovaj motiv prodaje kćeri karakterističan je u oba slučaja. I Karaosmanogluov junak Servet-bej i Stankovićev efendi-Mita karakterom su slabi, nesposobni da sami očuvaju svoj društveni položaj i porodični ugled. Servet-bej među novijim ratnim bogatašima traži odgovarajuću partiju za svoju lepo-

⁵ Utansana, baban ġeldi, uyan,
  uyanmaz
Uyansana, annen ġeldi, uyan,
  uyanmaz.

⁶ Raf üstünde on elma, beşi(mi)
al beşi(mi) alma.

ticu kćer, dok efendi-Mita (hronološki pre njega) u srpskoj varoši, tek oslobođenoj od Turaka, udaje svoju, po raskošnoj lepoti, nada-
leko čuvenu kćer Sofku za »kerpiča«, bogatog seljačkog sina, dva-
naestogodišnjaka, tek naseljenog u gradu. I jedan i drugi na sve
načine nastoje da prikriju svoju bedu. U oba slučaja osnovnu ulogu
igra novac koji predstavnicima imućnog društvenog sloja — efendi-
-Miti, koji je »turski i arapski govorio bolje od svog maternjeg
jezika«, i Servet-beju, u čijoj se kući govorilo francuski — očito
nedostaje. Oba junaka ugrožava po jedan nov društveni proces kome
se oni suprotstavljaju po cenu moralnih poniženja.

Još jedan detalj u oba pisca zaslužuje našu pažnju. To je pro-
blem ljubavnog života njihovih junakinja. Seniha, zdrava devojka,
pod pritiskom moralnih regula postaje vremenom izvitoperena. Spo-
pada je ono njeno — pojava nesumnjivo psihoseksualnog karaktera:
*»Seniha je neko vreme ostala sama u salonu koji se punio polu-
mrakom. Ova mlada devojka izgledala je u polumraku potpuno bela.
Bila je kao buket ljiljana bačen na fotelju pokraj prozora. Njen pra-
vilan i nežan stas izgubio je svoj oblik i kao da se istopio u ovoj
mlakoj letnjoj večeri. I u sâmoj njenoj duši se nešto topilo. (...)
Šta će raditi sama cele noći u ovoj ogromnoj kući? Ova kuća joj
je nekih dana, u nekim časovima, davala utisak groba. Teško je
disala i želela je da izleti na ulicu da trči i da više.⁷ Slične pojave
mogle bi se uočiti kod Sofke i drugih junakinja Borisava Stanko-
vića. Od mnogobrojnih primera navodimo samo jednu karakteri-
stičnu sliku iznenada nabujalih i raspaljenih strasti iz pripovetke
»Nuška«: *»Nuška se izvi natraške. Kosa joj dodirnu zemlju, prsa
odskočiše, rukavi joj se zavrnuše čak do ramena, padoše dole. (...)
Kao da beše pala u neki zanos, šta li? Onako otvorenih usta, kao
da je gutala sve što dolazaše sa svadbe: i mesečinu i noć, i sve,
sve«* ... Čeznja i strast namah proključaju i buknu u svoj svojoj
elementarnoj snazi kada se ličnosti oslobode stega. To oslobođenje,
međutim, kod junakinja dvaju pisaca nije trajno, već se namah
povrati.*

A kada prerano ostarela Sofka, prezrena od svog muža, odba-
čena od porodice, bude tavorila svoje monotone i bezizgledne dane,
ta nas slika mora podsetiti na drugu Karaosmanogluovu junakinju
Nigâr-Hanumu (»Nur-Baba«) ostavljenu od njenog ljubavnika Nur
Babe, ostavljenu od muža i ranijih obožavalaca (Madžid-bej), pod-
jednako odbačenu od života kao i Sofka što je bila. U pitanju je,
dakle, položaj žene u tradicionalnom patrijarhalnom društvu u kome
su muškarci bili povlašćeni, a ženama su ostajale samo stege i oba-
veze, u suprotnosti sa svakim zdravim moralom, koje su gušile ne
samo njihove opravdane prirodne prohteve nego i sâmu njihovu lič-

⁷ Naš prevod. Citirano prema
III izdanju »Kiralık Konak« Remzi
Kitabevi, Istanbul 1958, p. 21.

nost. Međutim, uočavanjem ove činjenice, nikako ne smatramo da je ova tema iscrpna; pre bi se moglo reći da je ukazano na materijal za jednu drukčiju studiju o psihološkom životu žene u Osman-skom Carstvu. I u jednom i u drugom slučaju žena se povinuje istim društvenim silama i principima pa stoga nastaje sličnost.

Ako bismo tražili paralelu u celokupnom stvaralaštvu Borisava Stankovića i Jakuba Kadrija, onda bismo terevenke vranjanskih bogataša i čorbadžija opčinjenih pesmom lepe Ciganke Koštane mogli uporediti sa pojedinim pirovanjima Nur Babe i njegove družine u tekiji. Društvena pripadnost i jednih i drugih slična je. Materijalno obezbeđeni, ali već gubeći zdravu osnovu pod nogama, oni, u vinu i pesmi, u duhu istočnjačkog načina noćnog života i specifičnog čulnog užitka beže iz stvarnosti i nastoje da prevaziđu svoje nedaće društvenog, porodičnog i ličnog karaktera. Pesma, vino i noć, za pojedine junake srpskog i turskog pisca postaju trenutani i opojan san koji im, bar prividno, nadoknađuje ono što u životu, i pored toga što im je bilo na domaku ruke, nisu uspjeli da ostvare. Često, upravo zato što su svojim društvenim položajem podvrgnuti deformacijama, njima izmiče normalna, mala sreća običnih ljudi. U oba pisca je to poseban svet čije glavne osobine čine ljubav, patnja, muzika, piće i pesma koja dobija posebnu dimenziju. Terevenke traju do zore, pije se do poslednje kapi i mašta o promašenim ili žali za doživljenim ljubavima. Za junake oba pisca lepota je jedna od najznačajnijih, egzistencijalnih vrednosti života, a ona je bazirana na erotici.

Problem nesklada u odnosima sredine i jedinke i drastično žrtvovanje jedinke sredini javlja se kao evidentna pojava u delu jednog i drugog pisca. I u Vranju su, kao ogranku Osmanskog Carstva, izbijali protesti protiv tradicionalnog tavorenja i potčinjavanja strogom porodičnom despotizmu. Mnogi Stankovićeви junaci, počev od lepote Cone, čal'k Naze, Tašane, Mitka, pa do Sofke, pokušavaju da se oslobode pokornosti, ali se u iole intenzivnijem sukobu predaju iz saznanja da moraju biti poraženi. Stankovićeви junaci su u tom smislu krotkiji i pomirljiviji, dok je protest Karaosmanogluovih junaka mnogo jače naglašen. Sofka je, na primer, iako svesna tragike koja je očekuje nakon udaje, pa i kasnije, u seljačkoj kući, stoički podnosila sve nedaće, odbijajući da napusti dom svoga muža koji se poistovetio sa paklom. Seniha se, nasuprot njoj, svim silama odupirala, pa je čak i svog uglednog dedu Naim-efendiju prekorevala zbog bede koja se nadvila nad njihovim konakom. U Borisava Stankovića je podvučenija napetost koja razdire njegove junake, ali isto tako i pasivnost u rešavanju tegoba i kriza; oni su podložniji maštanju. U čudnom mirenju sa »k'smetom«, vranjanskim vidom islamske predestinacije, žive oni sve svoje životne nedaće i ne preduzimaju ništa da ih razreše. Koliko samo ilustruje to Mitkin stav: »*Stegni srce i trpi! Bidni čovek; a čovek je samo za žal i za muku zdadan!*« Junaci u oba pisca podležu uticajima fatalnih

sila; duše kao da su im prepune patnji i nevolja. Njih guši okolina, društveni i patrijarhalni poredak i gotovo nikada ne nalaze snage da im se odupru. Svaki njihov protest praćen je samo novim nevoljama. Posebnu ulogu imaju stariji, starješine porodica, pa bilo da su oni braća, majke ili tetke. Eklatantan primer su dve žene, patrijarhalna i svemoćna despota: gospođa Selma (»Konak za izdavanje«) i baba Stana (»Gazda Mladen«).

Neobično je zanimljiv momenat da u oba pisca nailazimo na mnoga poglavlja koja idealizuju stara vremena. Kod Borisava Stankovića prisutna je ova pojava u gotovo svakom, pa i najmanjem, delu koje je tematski vezano za njegovo rodno Vranje, te nije ni potrebno posebno isticati neko od njih. Uzmimo za ovu priliku, radi poređenja, Karaosmanogluovog junaka Naim-efendiju i njegovo vreme. Njegov Naim-efendija, onakav kakav je, nastao je kao proizvod pišćeve čežnje za starim vremenima, kao kontrast sadašnjem trenutku kada je bilo sve manje ljudi njegova kova. To je upravo isto kao u Stankovića, koji više nije voleo Vranje, sedište novog okruga; kao njegovo prizivanje starog: *»Staro mi dajte! Ono što miriše na suh bosiljak i što sada tako slatko pada«* (»Stari dani«). Karaosmanoglu je svog Naim-efendiju dao kao oličenje starog vremena koje se neumitno gubi, a on kao da želi da ga zadrži. Pisac ga oličava vidom reakcije na svoje još nedefinisano vreme; stavlja ga nasuprot ljudima bez korena i stabilne podloge koji su u ekonomskim uslovima formiranja mladoturske buržoazije izgubili sve pozitivne i vredne nacionalne odlike, a da još nisu ništa pozitivno od Evrope primili. Karaosmanoglu ga je zato i simpatisao i idealizovao, iako svestan činjenice da novo vreme nije moglo više da bude vreme Naim-efendijâ. Ali, po njemu, Naim-efendija, kao ostatak prošlosti, bio je po svojim moralnim shvatanjima, bolji od ljudi sadašnjosti, od zeta Servet-beja, koji je okupiran ličnim interesom i koji razmišlja samo o svom komforu i udobnosti, o bogaćenju, pri čemu ne bira sredstva. Servet-bej pokazuje odsustvo svakog moralnog osećanja žrtvujući i rođenu kćer koja se odaje prostituciji.

Očito da ni jednom ni drugom piscu nije odgovaralo vreme koje je neumitno nastajalo posle onog njihovog »idealnog«. Zato se kod Borisava Stankovića javlja razočaranje u novo vreme, iskazano njegovim junacima, koje je zadalo poslednji udarac vranjanskom »golemaškom« sloju nakon oslobođenja.

Iako se događaji koje ova dva pisca osvetljavaju, hronološki ne podudaraju, u svom razvoju imaju dosta dodirnih tačaka. I Vranje je, naime, do oslobođenja od turske vlasti nosilo u svom ekonomskom životu dosta feudalnog obeležja. Posle oslobođenja od Turske, mnogim Vranjancima je, a to se najbolje sagledava upravo u Stankovićevom delu, baš to oslobođenje i društveni razvitak baziran na novim odnosima, zadalo poslednji udarac, naročito čorbadžijama i hadžijama tipa osmanske aristokratije i gospoštine koji su se i sâmim načinom života bili gotovo poistovetili sa Turcima.

Naglo je došlo do ekonomske krize i katastrofe tog dotle svemoćnog patrijarhalnog društva u okrilju Osmanskog Carstva. Oni gube bogate čiftluke koje preuzimaju obogaćeni seljaci, gube primat u moćnoj trgovini koju su bili raširili po velikim gradovima čitavog Balkana. Sličan proces se, iako nešto kasnije, odvijao u Turskoj onako kako ga je turski romanopisac u svom bogatom opusu osvetlio. U Turskoj je slično obeležje nosio period od početka ovog veka do mladoturske revolucije, a nastavio se sve do turskog rata za nezavisnost i Kemalove revolucije (1919—1923). Ni Jakub Kadri se nije mirio sa korupcijom mladoturske buržoazije. Njeni predstavnici, kreirani u Karaosmanogluovom delu, ni od čega ne prezaju u borbi za prestiž u društvu i lično bogaćenje; u stanju su da, u potrazi za novcem i bogatstvom, čine sve, pa makar i po cenu moralnog ponižavanja. U tome, svakako, treba tražiti zov oba pisca za starim, minulim vremenima. Ogorčeni svim onim što donosi novo i nepomirljivi sa njim, oba pisca ustaju u odbranu starog, iako svesni istorijske činjenice da vreme njihovih idealiziranih junaka predstavlja anahronizam u savremenim zbivanjima, iako svesni da se prošlost ne može preneti u sadašnjost.

*
**

Da li je ovo slučajna podudarnost ili, možda, ugledanje? Ni jedno ni drugo jer, iako žive u gotovo istom vremenu, ova dva pisca iz poznatih razloga nisu mogli da utiču jedan na drugog. U pitanju je, dakle, dublja veza, nastala kao refleks određenih društvenih situacija u kojima su se nalazili Stankovići i Karaosmanogluovi junaci. Iako direktnih uticaja i veza nema, navedeni primeri nam pokazuju da se isti ili sličan društveni proces odrazio ne samo u delu jednog značajnog turskog pisca, već i u delu srpskog realiste Borisava Stankovića, koji je na periferiji nekadašnjeg Osmanskog Carstva, u krajevima koji su nedavno pripojeni Srbiji, posmatrao propadanje jednog društvenog sloja koji se razvio u okvirima turskog društva. Sudbina tog sloja nije se mnogo razlikovala od sudbine turske feudalne klase — osmanlijske aristokratije koja je svoj kraj dočekala tek u predvečerje revolucije Kemala Ataturka.

Cilj nam je bio samo da ukažemo na neke slične i dodirne tačke u delima ova dva značajna balkanska pisca. Međutim, neophodno je i ovde istaći da se celokupno stvaralaštvo ova dva književnika u dobroj meri razlikuje. I pored činjenice što Borisav Stanković zauzima veoma značajno mesto u eposi srpskog realizma, njegovo delo, vezano pretežno za život Vranja, nosi regionalno obeležje. Ono je, kako je često kod nas isticano, prožeto žalom za lepotom i mladosti, pesmom o »dertu« i promašenim ljubavima i životima. On je velikom umetničkom snagom stvorio delo sa dragocnim podacima koji mogu da rekonstruišu celokupni život Vranja u drugoj polovini XIX i u prvoj deceniji našeg stoleća.

Jakub Kadri Karaosmanoglu je slikar istorijskih i socijalnih pojava u Turskoj prve polovine XX stoleća. On beleži i kontroliše bilo turskog društva u njegovim prelomnim trenucima, tako da njegovom peru ne izmiče gotovo nijedna značajnija pojava. S pravom se može reći da je Karaosmanoglu i hroničar i beletrist.

S u m m a r y

BORISAV STANKOVIĆ AND YAKUB KADRI

(The literary process as a reflection of similar social situations)

The author of this article draws attention to several points of contact in the works of two notable Balkan writers who described similar aspects of social life. The author attributes the similarities in the description of social phenomena to the fact that during Borisav Stanković's childhood the town of Vranje was still part of the Ottoman Empire and its social norms and conventions, those of Ottoman society. Life in Vranje, as described by Stanković, developed as a Serbian or Balkan variant, as a parallel with Turkish society.

Affinities may be seen, first of all, in the description of the disintegration of the rich old families that both writers are favorably disposed to and inclined to idealize. Parallels can also be drawn in the love histories of their heroines and the status of women in a traditionally patriarchal society, the discordant relationships between community and individual with the drastic sacrificing of the individual to the community. Another interesting point in common in the works of these two writers is the phenomenon of fate to which their characters are subject.

The course of contact even though neither can be said to have influenced the other. The author of the article points out that these correspondences were conditioned by deeper associations, as a reflection of the similar social situations in which Stanković's and Kadri's characters found themselves. The examples given in the article show that a similar social process was reflected in the works of not only a Turkish writer but also a Serbian writer who on the fringes of the Ottoman Empire was observing the disintegration of the »chorbajiski« class whose destiny did not differ very much from that of the Turkish feudal class — the Ottoman aristocracy.